

MARIA SYVÄNIEMI

HUUTOLAISLASTEN KOULU- KOKEMUKSIA 1910-1930-LUVULLA

”Ihmiset, jotka kunnantuvalla huutokaupalla saivat huostaansa köyhäinlapsia niin ei ne olleet koirankaan arvossa oma kokemukseni on sellainen. Ei niitä valvonut kukaan miten niitä lapsia kohdeltiin samoin vanhuksia joita nimitettiin miehiä ruoti ukoiksi ja vanhoja naisia ruoti mummoiksi. Minä kun olin lapsi niin koulutiellä se pilkka kävi sai kuulla nimityksiä kunnan syöttiläs ja mitä kaikkia niitä olikaan.”

NAINEN, s. 1909, ETELÄ-SAVO

Resuisissa vaatteissa olevia paimenpoikia hiekkatiellä Kempeleessä vuonna 1913. Paimentaminen oli kesäisin lasten työtä.

KUVA SAMULI PAULAHARJU, KANSATIETEEN KUVAKOKOELMA, SAMULI PAULAHARJUN KOKOELMA, MUSEOVIRASTO.

Huutolaislasten opintie 1900-luvun alun Suomessa ei ollut itsestäänselvyys etenkään ennen vuoden 1921 oppivelvollisuuslakia. Oppivelvollisuuden tultua voimaan lasten kouluun pääsyn turvasi laki, mutta huono-osaisuus vaikutti koulunkäynnin arkeen silti monin eri tavoin. Alun lainaus on ote huutolaislapsuuttaan 1910–1920-luvulla eläneen naisen kirjoituksesta, joka on lähetetty Sosiaalihuollon perinnekeruuseen vuonna 1985. Keruun tarkoituksena oli kerätä muistitietoa köyhäinhoitolain voimassaoloajalta vuosilta 1922–1956. Väitöskirjassani tutkin muun muassa tuota aineistoa käyttäen lasten ja nuorten kokemuksia köyhydestä 1920–1930-luvun suomalaisella maaseudulla. Aineisto tuo hyvin esiin esimerkiksi sen, miten huutolaislapset olivat yhteiskunnassa kaikkein huonoimmassa asemassa, ja miten tämä korostui lapsen tullessa kouluikään ja sosiaalisen piirin laajetessa.

Huutolainen oli yleensä vanhus, sairas tai lapsi, jonka kunta antoi huutokauppaa muistuttavassa tilaisuudessa vähiten korvausta vaativan perheen tai henkilön huollettavaksi. Huutokaupat ja huutolaisnimitys kiellettiin vuonna 1922, mutta siitä huolimatta tapa jatkui monessa kunnassa vielä pitkälle 1930-luvulle (Halmekoski 2011, 8). Huutokauppojen tilalle tulivat ns. sijoituskokoukset, jotka tavallisen kansan mielissä olivat jatku- mo vanhoille käytänteille – vain nimi oli eri. Moni sijoituskokouksen kautta lapsena hoidettavaksi annettu kutsuukin itseään keruuaineistossa huutolaiseksi.

Työ koulunkäynnin esteenä

Useimmiten huutolaislapsen kohdalla työnteko joko vaikeutti koulunkäyntiä tai esti sen kokonaan. Valitettavan usein huutolaislapset olivat sijoitusperheessään lähes orjan asemassa (Halmekoski 2011, 11). 1900-luvun alussa lasten tyypillisiä töitä olivat esimerkiksi kesäisin paimenessa olo ja

marjojen kerääminen. Muina aikoina lapset tekivät pelto- ja navettatöitä, hakkasivat halkoja, keräsivät kerppuja sekä valmistivat ja myivät erilaisia hyötyesineitä, kuten vispilöitä, luutia ja kapustoja. Joskus tie vei kerjuullekin. Eräs vuonna 1910 syntynyt ja Etelä-Karjalassa lapsuutensa asunut mies kirjoittaa keruussa siitä, miten töihin oli herättävä ennen koulua ja jatkettava hommia heti koulupäivän jälkeen iltaan asti. Työ vei aikaa esimerkiksi kaverisuhteilta ja aiheutti yksinäisyyden tunteita, jos ei ehtinyt navettatöiden jälkeen ajoissa muiden kanssa koulutielle:

”Kävin koulua erittäin mielelläni, vaikei se aluksi kovinkaan helppoa ollut. Aamuisin minut herätettiin lähtemään heti navettaan tai havuja hakkaamaan. Kun sain sieltä tulla tupaan, olivat naapurien lapset usein tulleet jo odottamaan kouluun lähtöä. Menimme sitten yhdessä kouluun. Joskus pääsin niin myöhään aamuuskareiltani sisään, etteivät kaverit jaksaneet odottaa minua. Silloin minulle itku maistui. Koulusta palattuani sain ruokaa ja sitten taas heti töihin.”

(MIES, S. 1910, ETELÄ-KARJALA)

Päijät-Hämeessä 1930-luvulla kasvatuskodissa varttunut nainen muistelee, miten oli saanut aloittaa koulun käynnin, mutta joutunut jättämään sen kasvatusäidin tahdosta kesken ja lähtemään työhön halkometsään. Lapsen poissaolo oli kuitenkin koulussa huomattu ja oppivelvollisuuteen vedoten kasvatusäiti pakotettiin lähettämään tyttö takaisin pulpettiin. Kouluajan ulkopuolella lapselle keksittiin kotona yhtä sun toista askareta:

”Minäkin muistan kun olin käynyt pari vuotta kansakoulua niin kasvatusäiti otti minut pois koulusta ja laittoi miehensä

Rikkiäiset ja huonot vaatteet saattoivat estää huono-osaisten lasten koulunkäynnin etenkin talvisin. Erityisesti puutetta oli kunnollista kengistä. Keravan koulun luokkakuvassa 1920-luvulta muutama poika istuu eturivissä paljain varpain.

KUVA AILI VALKAMAN KOKOELMA, KERAVAN MUSEOPALVELUT.

Kiertokoulu: Huutolaislasten mahdollisuudet koulunkäyntiin ennen vuoden 1921 oppivelvollisuuslakia olivat vähäiset. Monella opintie jäi pelkkään kiertokouluun, jos ylipäänsä pääsi koulun penkille.

EERO JÄRNEFELTIN PIIRUSTUS "KIERTOKOULU". KANSALLISGALLERIA, HENRI TUOMI.

kanssa halkometsään. Silloin oli kuitenkin jo koulupakko ja hänet pakotettiin laittamaan minut takaisin kouluun. Mutta kyllä sitä kesällä, viikonloppuisin, iltaisin ja aamuisin ehti teettää tytöllä työtä enemmän kun nykyisin tehdään ansiotyössä.”

(NAINEN, S. 1929, PÄIJÄT-HÄME)

Koulunkäynnin kieltämisen taustalla saattoi olla ilmaisen työvoiman lisäksi myös rehellinen taloudellinen puute: kaikki kädet tarvittiin työhön, jotta selvitettiin arjesta. Toisaalta lapsia huusivat itselleen eniten talolliset juurikin sen takia, että he kykenivät auttamaan maatilalla töissä vanhuksia ja sairaita paremmin. Maalaislasten kouluun pääsemisen esteenä saattoi olla myös aikuisten epäluulo koulutusta kohtaan. Fyysiseen työntekoon tottuneen kansan mielestä lukeminen ja opiskelu lisäsivät laiskuutta ja työn vieroksumista. Aikuiset eivät aina ymmärtäneet, mitä hyötyä lukemisesta voisi olla sellaisessa työssä, jonka oppi tekemällä.

Vaatetus eriarvoisuuden ilmentäjänä

Yhtenä konkreettisenä käytännön esteenä kouluun pääsemiseen oli vaatetus. Yleensä huutolaislapsille annettiin päälle puettavaksi perheen omien lasten rikkinaiset ja pieneksi jääneet vaatteet. Etenkin talvipakkasilla vaatetus oli usein riittämätöntä, jalkineista puhumattakaan. Joskus kenkien puuttaminen kokonaan oli syy siihen, miksei kouluun voinut mennä. Likaiset ja rikkinaiset vaatteet tekivät köyhyyden myös näkyväksi muille, mikä altisti huono-osaiset lapset kiusaamiselle:

”Sielläkin sai tuntevansa että on huutolainen, eikä ollut samanlaisia vaatteita kun toisilla oli, isot kenkäronttoset jalassa ja vanhasta tehty hame päällä.”

(NAINEN, S. 1919, ETELÄ-POHJANMAA)

Moni huutolaislapsi joutui kokemaan huonojen

vaatteiden takia erityisesti nimittelyä ja pilkkamista. Eräs sijoituslapsi muistelee, miten myös kunnan kautta avustuksena saatuja koulueväitä ivattiin ja sitä, miten käsityöpussiin ei saanut kirjailia omia nimikirjaimia, vaan emännän. Toisaalta hyvä koulumenestys saattoi hillitä kiusaamista:

”Siellä koulussa pääsin vähitellen ‘kunnan syöttösika’ nimestänikin hyvän koulumenestykseni ansiosta, vaikka olin niin paikatuisissa vaatteissa, että kerran toisten kylien pojat ottivat minut väkisin joukolla kiinni ja katsoivat puseroni helman alta housun kauluksesta, millaisesta kankaasta jalassani olevat housut oli tehty.”

(mies, s. 1910, Etelä-Karjala)

1920-luvulta alkaen kunta järjesti vähävaraisille lapsille kenkä- ja vaateavustuksia, joita jaettiin koulujen kautta. Avustusten tarkoitus oli hyvä, mutta etenkin kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten omien kokemusten mukaan ne korostivat varallisuuseroja entisestään. Avustuksia jaettaessa opettajat saattoivat sanavalinnoillaan luoda jaottelua rikkaiden ja köyhien välille toteamalla esimerkiksi, miten ”rutiköyhät saavat nyt käsityöhön ilmaisen mekkokankaan”. Keruuvastaajien mielestä opettajat myös jakoivat avustuksia välillä mielivaltaisesti, mikä aiheutti kokemuksen epäoikeudenmukaisesta ja alentavasta kohtelusta. Vaatteet tulivat tarpeeseen, mutta aiheuttivat silti voimakasta häpeää.

Elämän koulu ja oppimisen ilo

Kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olivat huutolaislapset, joilta koulunkäynti jäi köyhyyden takia kokonaan väliin. Eräs Koillismaalla vuonna 1911 syntynyt nainen joutui huutolaiseksi täytettyään viisi vuotta, koska vanhemmat eivät köyhyyden takia pystyneet elättämään häntä. Keruuvastauksessaan hän kertoo työntäyteisestä lapsuudes-

taan ja siitä, miten oli huutolaisena kuudessa eri talossa ennen kuin lähti 11-vuotiaana apu-tytöksi Ouluun ja muutaman vuoden päästä tarjoilijaksi Helsinkiin. Koulunkäynti oli jäänyt kiertokouluun ja rippikouluun ja vastaaja myöntääkin, että ”Tämä minun kirjoitus on huonoa kun en ole koulua käynny syyslukukauten olin koulussa. en muuta”. Muutama muukin entinen huutolaislapsi pahoittelee käsiälänsä huonoutta ja ontuvaa kielioppia. Kyseinen nainen sai 18-vuotiaana aviottoman lapsen ja joutui kodittomana kunnalliskotiin asumaan. Myöhemmin hän meni naimisiin, mikä omien sanojensa mukaan ”olisi saanu olla tekemättä”, ja sai vielä 9 lasta. Nainen työskenteli muun muassa tarjoilijana, eikä omia lapsia ollut varaa kouluttaa pakollista kansakoulua enempää. Sosiaalihuollon tukeen hän oli joutunut turvautumaan monissa elämänsä vaiheissa. Aineistossa on siis löydettävissä tarinoita myös ylisukupolvisesta huono-osaisuudesta. Lisäksi huonon luku- ja kirjoitustaidon takia osa entisistä huutolaisista on saattanut jättää vastaamatta keruuseen, vaikka olisi halunnutkin.

Huutolaislapsuuden ankarista lähtökohdista huolimatta koulu tarjosi silti monelle oppimisen iloa, onnistumisen hetkiä ja jopa mahdollisuuden parempaan elämään. Muistitietoaineistosta löytyy onneksi myös kertomuksia ymmärtäväsistä opettajista, jotka vaikuttivat positiivisesti omalla toiminnallaan huono-osaisten lasten kohtaloihin. Eräskin opettaja otti vähävaraisen mutta oppimaan innokkaan lapsen luokseen koululle asumaan, jotta tällä ei menisi kaikki energia pitkiin

koulumatkoihin. Opettajien kiinnostus oppilaitaan kohtaan saattoi vaikuttaa myös myönteisesti sijoituskodin oloihin. Etelä-Karjalassa varttunut mies sai opettajan kehujen ansiosta kotona lisää läksyjen lukuaikaa:

”Kuulin kerran illalla, kun isäntä ja emäntä luulivat minun jo nukkuvan, heidän keskustelevan minusta. Opettaja oli kysynyt: ”Kuinkas paljon se Pekka [nimi muutettu] oikein lukee, kun se osaa kaiken?” Tämän viestin oli tuonut opettajalta talon aikuinen tytär. Tämän jälkeen sain joka päivä lukuaikaa jonkun verran. Mutta usein emäntä sitten huomauttelikin minun laiskuudestani. Tulkoon tässä mainituksi, että talon tytär, joka oli kanssani samalla luokalla, ei osallistunut talon töihin ollenkaan.”

(MIES, S. 1910, ETELÄ-KARJALA)

Samainen opettaja innoitti vastaajaa lähtemään kaupunkiin oppikouluun ja kouluttautumaan myöhemmin sähköteknikoksi. Hyvä koulumenestys tarjosikin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä konkreettisen tien pois köyhyydestä ja mahdollisti yhteiskunnallisen luokkanousun.

Teksti pohjautuu Maria Syväniemen väitöskirjatutkimukseen Koneen Säätiön rahoittamassa hankkeessa ”Lasten ja nuorten arjen kokemukset köyhyydestä ja huono-osaisuudesta kriisien jälkeisessä Suomessa 1800-luvulta nykypäivään”.

KIRJOITTAJA

MARIA SYVÄNIEMI

FM, TURUN YLIOPISTO

AINEISTO:

• SOSIAALIHUOLLON PERINNEKERUU (1985), SKS

VIITATTU KIRJALLISUUS:

• HALMEKOSKI, JOUKO (2011). ORJAMARKKINAT. HUUTOLAISLASTEN KOHTALOITA SUOMESSA. AJATUS KIRJAT.

Onneksi osa huutolaislapsista pääsi hyvään sijoituskotiin, jossa saatettiin antaa aikaa myös läksyjen lukemiselle. Vuonna 1923 Kolarissa otetussa valokuvassa kaksi tyttöä lukevat kirjaa vanhemman naisen kehrätessä lankaa.

KUVA SAMULI PAULAHARJU, KANSATIETEEN KUVAKOKOELMA, SAMULI PAULAHARJUN KOKOELMA, MUSEOVIRASTO.

Usein huutolaislapset olivat sijoituskodeissa lähes orjan asemassa. Töitä oli tehtävä ennen ja jälkeen koulupäivän. Aina sijoitusvanhemmat eivät tahtoneet päästää kasvattia kouluun. Valokuvassa pieni tyttö pesee harjalla talon ulkoportaita aikuisen valvoessa työtä.

KUVA ON OTETTU 1933 RUOTSIN NATTAVARALLA. KUVA SAMULI PAULAHARJU, KANSATIETEEN KUVAKOKOELMA, SAMULI PAULAHARJUN KOKOELMA, MUSEOVIRASTO.